

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على نبينا
محمد وعلى آله وصحبه أجمعين أما بعد:

برادران عزیزم: ماه رمضان را با توبه به سوی خداوند از
گناهان به پایان رسانید و با توبه کردن از آنچه انجام داده
اید به سوی خداوند برگردید زیرا انسان از خطا و گناه
خالی نیست و هر بنی آدمی خطا می کند و بهترین
خطاکاران توبه کنندگان هستند الله تعالی در کتابش و
پیامبر ﷺ در خطابش بر استغفار کردن و توبه نمودن به
سوی الله تعالی تشویق می کنند. الله سبحانه و تعالی
میفرماید: «وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ
مَتْنَعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ
فَضْلَهُ ۚ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ
(هود 3)، «و از پروردگارتان آمرزش بخواهید سپس
به سوی او توبه کنید شما را با بهره مندی نیکویی تا زمانی
معین بهره مند سازد، و هر صاحب فضلی نعمتی از کرم خود
عطا می کند و اگر روی بگردانید من بر شما از عذاب
روزی بزرگ می ترسم». و می فرماید: «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ

مَثَلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا
إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۖ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ (فصلت 6)،
«بگو من تنها بشری مانند شما هستم جز اینکه به من
وحی می شود که معبود شما معبودی یگانه است پس
مستقیماً به سوی او بشتابید و از او آمرزش بخواهید و
ویل بر مشرکان» و می فرماید: «وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ
الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ (نور 31)، «ای
مؤمنان همگی

به سوی الله تعالی توبه نمایید باشد که رستگار شوید» و
می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً
نَّصُوحًا ۖ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا
يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ ۖ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ
بَيِّنَاتٍ أَيْدِيهِمْ وَيَايَمَنُنَّ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا
وَآغْفِرْ لَنَا ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾ (تحریم 8)
«ای کسانی که ایمان آورده اید به سوی خداوند توبه
راستین کنید امید است که پروردگارتان بدیهایتان را از
شما بپوشاند و شما را به باغهایی که از زیر آن نهرها روان

است درآورد. در آن روز خداوند پیامبر و کسانی که با او ایمان آورده بودند خوار نمی گرداند نورشان از پیشاپیش آنان و سمت راستشان روان است. میگویند پروردگارا نور ما را برایمان کامل کن و بر ما ببخشای که تو بر هر چیز توانایی و می فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ تَحِبُّ التَّوَّابِينَ وَتُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ (بقره 222) «همانا خداوند توبه کنندگان و پرهیزگاران را دوست دارد». آیات در باره توبه بسیار است.

اما احادیث: از اغر بن یسار مزنی رضی الله عنه روایت است که رسول الله ﷺ فرمودند: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ وَاسْتَغْفِرُوا ه فَإِنِّي أَتُوبُ فِي الْيَوْمِ إِلَيْهِ مِائَةً مَرَّةً» (مسلم) «ای مردم به سوی خداوند توبه و استغفار نمایید همانا من در روز صد بار توبه می کنم» و ابوهریره رضی الله عنه روایت است که گفت از رسول الله ﷺ شنیدم که می فرمود: «إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً» (بخاری) «همانا من در روز بیش از هفتاد بار به سوی خداوند توبه و استغفار می کنم» و از انس بن مالک رضی الله عنه روایت است که رسول الله ﷺ فرمودند: «لِلَّهِ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ حِينَ يَتُوبُ إِلَيْهِ مِنْ أَحَدِكُمْ كَانَ عَلَى رَأْسِهِ رَاغِصٌ فَأَقْبَلَ شَجَرَةً فَأَضْطَجَعَ فِي وَشْرَابِهِ فَأَيَسَ مِنْهَا فَاتَى شَجَرَةً فَأَضْطَجَعَ فِي

ظِلِّهَا قَدْ آيَسَ مِنْ رَأْسِهِ فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذَا هُوَ بِهَا قَائِمَةً عِنْدَهُ فَأَخَذَ بِخَطَمِهَا ثُمَّ قَالَ مَنْ شَدَّ الْفَرْجَ اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ أَخْطَأَ مَنْ شَدَّ الْفَرْجَ» (مسلم) «همانا خداوند شادتر می شود به توبه بنده اش هنگامی که به سوی او توبه می کند از یکی از شما که در بیابان بر شترش سوار بوده ناگهان شترش از نزدش فرار کرده درحالیکه غذا و آبش بر بالای شتر است و چون از رسیدن به شتر مأیوس شده آمده و در سایه درختی غلطیده است [و منتظر مرگ است] در این هنگام ناگهان متوجه می شود که شترش در کنارش ایستاده است و او زمامش را به دست می گیرد و از شدت خوشحالی میگوید: خدایا تو بنده من و من خدای تو هستم از شدت خوشحالی الفاظ را اشتباه تلفظ می کند» و همچنین خداوند به توبه بنده اش به خاطر محبت او به توبه و گذشت و بازگشت بنده اش به سوی او بعد از ترسش از او شاد می شود. از انس و ابن عباس رضی الله عنهما روایت است که رسول الله ﷺ فرمودند: «لَوْ أَنَّ لَابْنَ آدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ وَلَنْ يَمْلَأَ مَا هُ الْتَرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ» (متفق علیه) «اگر ابن آدم وادی از طلا داشته باشد دوست دارد که دو وادی داشته باشد و دهان او را جز خاک پر نمی کند و خداوند توبه هرکس را که بخواهد می پذیرد».

توبه یعنی بازگشت از گناه به سوی طاعت و عبادت خداوند زیرا تنها معبود به حق الله سبحانه است و حقیقت بندگی فروتنی و خضوع برای معبود همراه با محبت و تعظیم است. هنگامی که بنده از طاعت و عبادت پروردگارش فرار می کند پس توبه او بازگشت به سوی اوست و با حالت فقری و ذلیلی ترسیده و شرمنده در مقابلش قرار می گیرد.

برای توبه واجب است که فوراً انجام گیرد و جایز نیست که آن را به تأخیر انداخت و در آن تعلل کرد. زیرا خداوند و رسولش به آن امر کرده اند و باید اوامر و دستورات الله و رسولش فوراً انجام گیرد زیرا با تأخیر کردن در آن نمی داند چه چیز در انتظارش است. شاید یک دفعه مرگ بسراغش بیاید و توانایی توبه نداشته باشد چون اصرار بر گناه و معصیت موجب سختی قلب و دوری از الله تعالی و ضعف ایمان می شود زیرا ایمان با انجام عبادت زیاد و با انجام معصیت نقصان می پذیرد و برای این اصرار بر معصیت موجب الفت و چسبندگی به آن میشود زیرا نفس هنگامی که بر چیزی معتاد شود جدایی برای او سخت است و هنگامیکه خلاصی از معصیت برایش سخت باشد شیطان در معصیت دیگری که بزرگتر و عظیم تر از آن است را برای او می گشاید. برای این اهل علم و بزرگان اخلاق و معرفت گفته اند: گناه پُست کفر است انسان در

آن مرحله به مرحله منتقل می شود تا اینکه از تمام دینش روی می گرداند. از خداوند عافیت و سلامت را خواهیم. توبه ای که خداوند به آن امر می کند همان توبه راستین است که باید شرایط توبه را داشته باشد و آن پنج شرط است:

اول اینکه: تنها به خاطر الله عزوجل و به خاطر دوست داشتن، تعظیم، امید به پاداش و ترس از مجازات الله تعالی باشد و به خاطر چیزی از مسائل دنیا یا نزدیک شدن به مخلوق آن را نخواهد اگر این منظور را داشته باشد توبه اش قبول نمی شود زیرا به سوی خداوند توبه نکرده بلکه هدفش چیزی دیگر بوده است.

دوم اینکه: پشیمان و ناراحت باشد بر آنچه از گناه مرتکب شده و آرزو داشته که کاش هرگز آن گناه از او سر نمی زد بخاطر اینکه آنچه برای او حادث شده پشیمانی و بازگشت به سوی خدا و شرمندگی است و از نفسش که او را به بدی امر کرده است بیزار باشد آنگاه توبه او از روی عقیده و آگاهی می باشد.

سوم اینکه: بلافاصله از گناه دست بکشد اگر گناهش با انجام حرامی باشد آن را زود ترک کند و اگر گناهش با ترک واجبی است فوراً انجام دهد اگر از جمله چیزهایی است که قضا کرده، مانند زکات حق توبه اش تا زمانی که بر معصیت اصرار داشته باشد صحیح نمی باشد. و اگر

مثلاً گفت از ربا توبه کرده است در حالیکه بر معامله اش بدین شکل استمرار دارد توبه اش صحیح نمی باشد و این توبه نیست مگر اینکه نوعی استهزاء کردن به خداوند و آیتش می باشد و جز دوری از خداوند سرانجامی ندارد و اگر کسی از ترک نماز با جماعت توبه کند در حالیکه بر ترک آن استمرار دارد توبه اش صحیح نیست.

و اگر معصیت متعلق به حقوق مردم است تا از آن حقوق خلاصی نیابد توبه اش صحیح نیست پس هنگامی که معصیتش با گرفتن مال دیگران یا انکار آن باشد تا زمانی که مال را به صاحبش اگر زنده باشد یا به ورثه اش اگر مرده باشد برنگرداند توبه اش صحیح نیست و اگر شخص ورثه ای نداشته باشد آن را به بیت المال باید برگرداند و اگر نمی خواهد کسی که صاحب مال است باخبر شود برای او صدقه بدهد و الله سبحانه به آن آگاه و عالم است و اگر معصیت و گناهش غیبت مسلمان است واجب است که از او بخاطر غیبتش حلالیت بطلبد اگر از غیبتش آگاه شده یا ترس آگاه شدن از آن می رود و گرنه برای او استغفار نماید و او را با صفات پسندیده در مجلسی که او را غیبت کرده مدح و ثنا نماید زیرا حسنات گناهان را از بین می برند.

و توبه از گناه در حالیکه بر غیر آن اصرار داشته باشد صحیح است زیرا اعمال قسمت قسمت و ایمان فزونی می

یابد ولی شایسته وصف مطلق برای توبه نیست و شایسته توبه کنندگان از اوصاف پسندیده و منزلت بلند نیست تا زمانی که از تمام گناهان به سوی خداوند توبه نماید.

چهارم اینکه: اراده کند که در آینده به سوی گناه و معصیت برنگردد زیرا این ثمره توبه و دلیل راستی صاحب آن می باشد. اگر گفت او توبه کرده و روزی مصمم یا مردد در انجام معصیت است توبه اش صحیح نمی باشد زیرا این توبه موقتی است در آن صاحبش دنبال فرصت مناسبی می گردد و بر کراهت و بیزاری معصیت و فرار او به سوی طاعت و فرمانبری الله عزوجل دلالت ندارد.

پنجم اینکه: نباید آن بعد از پایان وقت قبولی توبه باشد. اگر بعد از پایان وقت قبول باشد توبه اش قبول نمی شود. و زمان پایان وقت قبول دو نوع می باشد: عام و برای همه است و خاص برای هر شخص به تنهایی می باشد.

اما عام: آن طلوع نمودن خورشید از مغرب است هنگامی که خورشید از مغرب طلوع نمود توبه نفعی نمی رساند.

الله تعالی میفرماید: «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا» (انعام 158)، «روزی که بعضی از آیات پروردگارت بیایند کسی که قبلاً ایمان نیاورده یا در ایمان خویش عمل خیری را کسب نکرده ایمان آوردنش برای

او هیچ نفعی ندارد» و منظور به بعضی آیات طلوع نمودن خورشید از مغرب زمین است که آن را رسول الله ﷺ اینگونه تفسیر کرده اند. از عبدالله بن عمرو بن عاص رضی الله عنهما روایت است که پیامبر ﷺ فرمودند: «لَا تَزَالُ التَّوْبَةُ تُقْبَلُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنَ الْمَغْرِبِ فَإِذَا طَلَعَتْ طَبَعَ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ بِمَا فِيهِ وَكَفَى النَّاسَ الْعَمَلُ» (قال ابن كثير: حسن الإسناد) (وقت قبولی توبه تا زمانی که خورشید از مغرب طلوع نکند، باقی است هنگامی که طلوع نمود بر هر قلبی به آنچه در آن است مهر زده می شود و مردم را عملشان کفایت می کند» و از ابوهریره رضی الله عنه روایت است که رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ» (مسلم) «هرکس قبل از طلوع نمودن خورشید از مغرب زمین توبه کند خداوند توبه اش را می پذیرد».

اما خاص: آن هنگام احتضار است پس وقتی که اجل انسان فرا می رسد و مرگ را دید توبه او سودمند نیست و از او قبول نمی شود. الله تعالی می فرماید: «وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْفَنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا

أَلِيمًا ﴿۱۸﴾ (نساء 18) «و توبه کسانی که گناه می کنند تا وقتی که مرگ یکی از آنها فرا رسد میگوید: اکنون توبه کردم، پذیرفته نمی شود و کسانی که در حال کفر می میرند، پذیرفته نخواهد بود، آنان هستند که برایشان عذابی دردناک آماده کرده ایم». از عبدالله بن عمر بن خطاب رضی الله عنهما روایت است که پیامبر ﷺ فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغْرَرْ» (رواه احمد و ترمذی و قال حديث حسن) «خداوند توبه بنده را تا زمانی که روح به حلقومش نرسیده باشد قبول می کند». توبه با جمع شدن این شرطها صحت می یابد و خداوند بدان وسیله آن گناه را که از آن توبه کرده است قبول می کند که محو نماید اگر چه گناه بزرگی باشد. الله تعالی می فرماید: ﴿قُلْ يَنْعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

(زمر 53)، «بگو ای بندگان من که بر خود اسراف کرده اید از رحمت الله تعالی ناامید نشوید همانا الله تعالی همه گناهان را می بخشد همانا او غفور رحیم است». این آیه در باره توبه کنندگان که با اخلاص به سوی پروردگارشان رو آورده و تسلیم او شده اند، می باشد. الله

تعالی میفرماید: «وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿۱۱۰﴾» (نساء 110) «هرکس بدی یا ظلم در حق خود کند سپس از خداوند آمرزش بخواهد خداوند را غفور رحیم خواهد یافت». پس به سوی رحمت خداوند بشتابید و عمرتان را با توبه خالص و درست به سوی پروردگارتان دریابید قبل از اینکه غافلگیرانه مرگ شما را در برگیرد پس راه نجاتی نمی یابید.

اللَّهُمَّ وَفَّقْنَا لِلتَّوْبَةِ النَّصُوحِ الَّتِي تَمْحُو بِهَا مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِنَا وَيَسِّرَنَا لِلْيُسْرَى، وَجَنِّبْنَا الْعُسْرَى، وَاغْفِرْ لَنَا وَلِوَالِدَيْنَا وَلِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولَى، بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمْ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

به قلم: شیخ ابن عثیمین رحمته الله